

Vratislav VANÍČEK, *Svatý Václav. Panovník a světec v raném středověku*, Praha, Paseka 2014, 328 s., ISBN 978-80-7432-501-4.

Období vlády knížete Václava a jeho bratra Boleslava, spojené s procesem přerodu přemyslovské domény v raně středověký stát, se v poslední době znovu vrátilo do středu pozornosti českého historického bádání. Tomu ostatně nasvědčuje i množství odborné i populárně-vědecké literatury. K údajnému 1100. výročí narození svatého Václava uspořádala Katolická teologická fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Arcibiskupství pražské kolokvium, jehož výsledný sborník se zabýval kromě osobnosti knížete Václava i jeho, možná ještě důležitějším, „druhým životem“. Pro jistě záslužný záměr editorů zprostředkovat většinu badatelských pohledů na Václavovu dobu a pozdější kult se však poněkud upozadil obraz Václava jako lidské bytosti. Tuto mezeru se pokusil zaplnit svojí publikací Petr Charvát, přičemž autorův vytyčený cíl narážel na jeho postoj k václavské hagiografii, či spíše skepsi k výpovědním možnostem tohoto typu pramenů. Absence literárněvědné metodologie a další nepostihnuté otázky proto zanechaly Charvátovu práci, i přes její popularizační účel a autorovu fundovanost, v očích odborné veřejnosti spíše ve stínu zmíněného svatováclavského sborníku a práce Davida Kalhous. V souladu s aktuálními trendy David Kalhous oprávněně předkládá nové možnosti náhledu na raně středověké státní složky a tzv. kmenovou teorii. Pomineme-li kratší odborné studie a statě, lze podobný směr pozorovat i v nově vydané publikaci Vratislava Vaníčka: *Svatý Václav. Panovník a světec v raném středověku*, kterou pro rok 2014 připravilo nakladatelství Paseka.¹

Předkládaná kniha je rozdělena do čtyř hlav, v nichž se autor snažil představit knížete Václava jako historickou osobnost, která nám dle jeho mínění „odemkla“ raný středověk ve dvou rozdílných obdobích. První zahrnuje éru formování společnosti v českých zemích a pronikání křesťanství v 9. a 10. století (hlava I. a II.), přičemž Václav v autorově výkladu vystupuje jako zásadní postava christianizačního obratu. V druhém období raného středověku, v průběhu 11. a 12. století, lze

---

¹ *Svatý Václav: na památku 1100. výročí narození knížete Václava Svatého = Saint Wenceslas: on the 1100th anniversary of the birth of duke Wenceslas the Saint* (ed. Petr Kubín, a kol.), Praha 2010; Petr CHARVÁT, *Václav, kníže Čechů*, Praha 2011; David KALHOUS, *České země za prvních Přemyslovců v 10.–12. století*, I. díl, Čeď sv. Václava, Praha 2011.

již v Čechách pozorovat konsolidované „národně-státní“ území s mnoha prvky západní kultury, v němž se vždy odrážel vliv kultu svatého Václava (hlava III. a IV.).

Vaníčkova kniha se snaží Václava popsat nikoliv jako osobu, o níž se pouze dočítáme v písemných pramenech, nýbrž jako skutečného člověka z masa a kostí. Zde je ovšem zapotřebí upozornit, že v případě sv. Václava, není vždy možné od sebe odlišit fyzickou osobu od legendisty upraveného obrazu. Jednotlivé zprávy zasazuje do širokého kontextu a vypráví tak čtenáři příběh českého knížete z první poloviny 10. století. Zároveň kniha otevírá některé staré otázky týkající se života svatého Václava a raných dějin přemyslovského rodu, které mnozí historici dle mínění autora dosud považovali za jakýsi oficiální kánon. Rezignace na reinterpretaci dosavadních převládajících názorů v odborné veřejnosti vytváří podle Vaníčka dějinné zkratky, jimiž vlastní minulost před sebou uzamykáme. Jako příklad takové zkratky lze uvést autorovu úvahu o vývoji hradské soustavy, kterou nepokládá za jednoduší projekt či naplnění vize jednoho člověka, stejně jako celý český státotvorný proces.

Hlavní přínos Vaníčkovy práce spočívá v podstatném rozšíření interpretace možností tehdejší přemyslovské zahraniční politiky a polemika s výsledky dosavadního bádání, jehož dlouhodobý směr ovlivňovaly zejména závěry Dušana Třeštíka. Výsledky Třeštíkovy dlouholetého výzkumu proto tvoří podkladový materiál Vaníčkovy reinterpretačního výkladu. S tím souvisí i autorův nástin nového pohledu na tzv. kmenovou teorii, jejíž možné alternativy představil již ve výše zmíněné práci David Kalhous. Je ovšem sporné, zda-li srovnání údajných českých kmenů s kmeny Polabských Slovanů dostatečně respektuje často regionálně odlišný společensko-politický vývoj, na který se ostatně na jiném místě odvolává i Vratislav Vaníček, ačkoliv i on si vtomto směru občas protiřečí.

Ačkoliv autor neodmítá striktně všechny Třeštíkovy teorie, což činí jeho text vyváženějším, považuje některé z nich za nedostatečně oproštěné od starších stereotypů. Jako příklad lze uvést Třeštíkovu interpretaci známého křtu čtrnácti z českých knížat v Řezně v roce 845, v níž Vaníček spatřuje vliv starší, dnes již zapomenuté protináboženské animozity. Šíření křesťanství Třeštík pokládal v této době spíše za produkt moci, kdežto „domorodou“ víru neboli kmenovou Pravdu za v podstatě tolerantní a ideální koncept, vyhovující všem obyvatelům. Vaníček naproti tomu upozorňuje, že křesťanství jako náročná a nadkmenová víra se v ob-

lastech za původní starověkou římskou hranicí šířilo všeobecně dosti obtížně, v Chorvatsku se nová víra kupříkladu přijímala třikrát, a stejně tak v Anglii, Dánsku, Norsku či na Rusi. Čechy tedy v tomto případě nepředstavovaly žádnou výjimku. Nedostatečná koncentrace moci panovnického dvorského centra ovšem způsobila, jak uvádí Vaníček, rozptýlení křesťanství v Čechách, na rozdíl od situace na Moravě.

Zásadní reinterpretaci přináší kniha v oblasti přemyslovské zahraniční politiky. Mimo jiné se autor zabývá kontakty českých knížat s polabskou oblastí, kde přemyslovský vliv pronikal postupně přes srbskou, daleminskou a havolanskou oblast až k pohanským Luticům, ačkoliv o údajné existenci jakéhosi spolku mezi českými knížaty a lutickými kmeny se autor již nezmiňuje. Neméně zajímavou část představuje i autorova polemika se závěry Dušana Třeštíka v záležitosti hlavního faktoru ohrožení raného českého státu za vlády knížete Václava a celkového pojetí následné boleslavské vraždy v roce 935. Proti Třeštíkově domněnce o dobovačné politice Saska vůči Čechám staví autor skutečnost, že Ota I. i markrabě Gero rozšiřovali svůj vliv dlouhodobě zcela jiným směrem, především v bojích s lutickými Ratary. Naopak českého knížete nemělo po pádu Velké Moravy zneklidňovat vzdálené Sasko, nýbrž maďarské kmeny. V tomto bodě konstatuje Vaníček, možná trochu příliš obecně, nutnost revidovat pro české historické myšlení rozšířenou představu o mocném německém sousedovi, který by se celá staletí snažil o zničení či podrobení regionálně odděleného českého státu. Oblast Říše novější česká literatura dosud podle autora vnímala dosti anonymně či monolitně, stejně tak jako jednostranné zdůrazňování slavnosti Přemyslovců a českého státu, což nikdy nebylo podmínkou a cílem jejich jednání.

V případě Václavovy tragické smrti odmítá Vaníček obraz státotvorného Boleslava, jenž svým krvavým činem řešil reformní program země a podle autora mu nemusíme být „vděční“ za svou existenci, protože žádné faktické ohrožení svobody Čech ze strany Říše v roce 935 ještě neexistovalo. Autor na rozdíl od Třeštíka nepovažuje oba bratry za protiklady. Už v roce 929 měl být Václav mezi jednotlivými knížaty kmene Čechů chápán jako reprezentant celých Čech. Vaníčková práce tak obrací Třeštíkův koncept kontinuity české státnosti v době Václavovy vlády, představující jakousi retardaci, a nástupem Boleslava, vnímaným jako revoluce. Není bez významu, že Vaníčková teorie by do značné míry eliminovala pro-

blém s problematických a často obtížně představitelným obdobím osmi měsíců mezi zabitím Václava a prvním střetem s Otovými vojsky, v němž mělo podle Třeštíka dojít k „zestátnění knížat v Čechách“. Následný proces budování říše českých Boleslavů charakterizuje autor jako znovunavázání na Václavovu politiku. Ani v tomto případě ovšem není autorův popis Václava coby politického стратега a zároveň snílka zcela bez kontroverzí.

Ocenění si rozhodně zaslouží autorova metodologie, s níž přistupuje k otázce modelu raně středověkého státu. Tento model by byl v určitém smyslu použitelný i pro oblast Polabských Slovanů, jejichž kmenové uspořádání, často vnímané jako předstátní, dodnes neumí historické bádání dostatečně uchopit. Vývoj společnosti je podle Vaníčka zapotřebí vnímat více elastickým způsobem v rámci územních a stavovských specifik, přičemž knížecí moc a organizační struktura země indikuje fázovité posuny pod vlivem dobových inovací. Jednotliví vládcové jednají v mezích těchto potřeb, i když musí zásadově rozhodovat v důležitých chvílích či v daných lokalitách. Stejně tak nelze považovat domácí zákony předkřesťanského období za neměnné, což nabízí mnohem více kreativní podmínky k analýze postupování západních křesťanských vlivů do tradičních kmenových struktur v Čechách nebo například i v Polabí. Střední Evropa se nám tak vyjeví jako tvořivý prostor, v němž se přirozeným způsobem koncentrují perspektivní vývojové osy, přičemž regiony a pospolitosti jsou sice různě vyspělé, ale mají obdobné ekonomické základy a sociální směřování. Teprve v 10. století se projevují některé rysy typické pro regiony na východní říšské hranici.

Knih Vratislava Vaníčka je psaná autorovým obvyklým čtivým stylem a značné množství předkládaných faktů je systematicky uspořádáno, aby nebyla narušena kontinuita příběhu. Zároveň však pochopitelně není možné postihnout všechny názorové směry týkající se osoby svatého Václava nebo jeho doby. Proto se autor nemohl zabývat alternativními interpretacemi některých událostí, jako například významem Boleslavovy přísahy pod prapory, možností nabytí libického údělu Slavníkovci skrze vůli Přemyslovců, či širší kritice antropologicko-lékařských metod určování věku (zubní věk, obliterace lebečních švů), z jejichž výsledků vytvořená a autorem prosazovaná životní data prvních Přemyslovců jsou při nejmenším po-

chybná.² Čtenář tak v některých pasážích nenachází jasně formulovaný autorův závěr. Stejně tak lze postřehnout několik obtížně prokazatelných teorií jako v případě hledání koncepčních rysů u pěti jmen knížat z roku 872 nebo ztotožnění hrobu bojovníka ze třetího nádvoří Pražského hradu s jedním ze zmíněných pěti českých vládců. Z důvodu nedostatečné výpovědní hodnoty písemných pramenů se historik raného středověku občas nevyhne výběru jednoho vhodného údaje ze všech možných dat, což Vaníček na několika místech své knihy vytýká Dušanu Třeštíkovi, ale právě nové reinterpretace a pohledy umožňují badatelům rozšířit obzory o rané historii české země a jejích obyvatelích. Sám autor se ovšem v několika případech dopouští určité zkratkovitosti při uvádění sporných dat některých událostí. Kniha Vratislava Vaníčka tak představuje oživení dosavadního historického bádání a dokazuje, že období svatého Václava není zdaleka zcela vytěženým tématem. V závěru své práce se autor ptá, jestli by Čechové, i přes zjevnou duchovní kreativitu, nutně přišli o svého patrona, pokud by se boleslavská vražda neudála. České dějiny by tak byly možná odlišné, ale v každém případě rozhodně chudší.

Jan Tomášek

Jeden den ve středověku, Martin Nodl – Petr Sommer (edd.), Praha, Nakladatelství Lidové noviny 2014, 216 s., ISBN 978-80-7422-356-3.

K významnému životnímu jubileu Františka Šmahela připravili Martin Nodl a Petr Sommer sborník článků *Jeden den ve středověku*. Útlá kniha s neobvyklým námětem se věnuje předhusitskému období, k jehož výzkumu František Šmahel významně přispěl.

Úvodem je čtenáři nabídnuta stať editorů, ve které vymezují námět knihy – koncept jednoho dne ve středověku jako výzkumný úkol. Charakterizovali jej jako

---

² Například výzkum Miluše Dobiskové a Petra Velemínské, kteří na základě průzkumu kosterních pozůstatků známých jedinců šlechtického rodu Šporků ukázali, o jak veliké časové nepřesnosti se výsledky určování dožitého věku na základě obliterace lebečních švů často jedná (průměrně 20–25 let).

interdisciplinární a barvitý nápad, který „vyšel ze skutečnosti, že medievisté předkládají nejrůznější pokusy o pohledy do minulosti, jejichž cílem je podání informace o epoše, společnosti, událostech, kultuře, produkci, náboženství, krajině, vzdělanosti a o mnoha dalších aspektech, které slouží jako různá stanoviště, ze kterých lze pozorovat arénu středověku.“ Inspirací bylo zahraniční bádání o konkrétních významných dnech, například výzkum George Dubyho o 27. červenci 1215. Ve snaze o co nejpřesnější vymezení jednoho středověkého dne si editoři spolu s jednotlivými autory stanovili svátek svatého Havla 1410. Vytčený termín je buď respektován zcela, nebo se mu časové vymezení příspěvku až na výjimky blíží.

Jádro knihy sestává z jedenácti článků renomovaných českých historiků (Josef Žemlička, Jan Klápště, Martin Wihoda, Petr Sommer, Miroslav Kovář, Václav Žůrek, Robert Novotný, Pavel Soukup, Martin Nodl, Pavlína Rychterová a Pavlína Cermanová), kteří podle svého zaměření vykreslili jeden den předhusitského, resp. husitského období v českých zemích (Pavlína Cermanová, *Poslední den světa v husitských vizích: Zjevení Martinovo. Den svaté Scholastiky 1420*). Tématika článků odpovídá odbornému zaměření jednotlivých autorů. Čtenáři je nabídnut neotřelý pohled na problematiku nižší šlechty, poddaných, na život na hradě Kaltenštejn, klášterního života, pozdně středověkého stavebnictví, na dvorskou kulturu, na život urozených, učenců, pohled do zákulisí pražské univerzity, na realie středověkého manželství, i na obraz posledního dne v husitských vizích. Některé články se charakterem blíží kapitolám historických románů, jiné naopak odborným statím (Petr Sommer, *Jeden den v sázavském klášteře*). Někteří autoři pospojovali historická fakta smyšlenými postavami, kterými kompenzovali omezenou pramennou základnu. Jiní autoři se naopak drželi postav historicky doložených. Ne vždy bylo jednoduché přesně dodržet stanovený úkol – vykreslení obrazu 16. října 1410. Stať bez konkrétní vazby na toto datum předložila Pavlína Rychterová (*Jeden den středověkého manželství*), což ovšem při daném tématu rozhodně není na škodu. Samozřejmostí je německé shrnutí a rejstřík místních a vlastních jmen. Poměrně útlá kniha je obohacena ilustracemi, a to hlavně v textech Petra Sommera, Miroslava Kováře a Roberta Novotného. Závěrem lze konstatovat, že editoři předložili publikaci, jež zdařile balancuje na rozhraní odborné a populárně naučné literatury. Konceptem „jednoho dne“ osvěžuje soudobou produkci historických textů a otevírá možnost nových neotřelých medievistických pohledů, v čemž lze spatřovat

velký přínos této publikace. Dalším přínosným momentem je zajisté žánr předložených článků, které stojí na hranici odborné a populárně naučné literatury. Tvorby takových textů, které by přiblížily soudobé historické bádání i zájemcům z řad širší veřejnosti, se málokdy renomovaní historikové ujmou. Díky knize *Jeden den ve středověku* došlo alespoň k částečnému posunu.

Anna Košátková

Bonifác HOLUB, *Paměti farnosti u svaté Markéty v Břevnově a blízkého okolí*, Ondřej Koupil – Anselm Křivánek (edd.), Praha, Benediktinské arcidiákonství sv. Vojtěcha a sv. Markéty 2014 [= Pietas benedictina 21], 202 s., ISBN 978-80-86882-20-8.

Čtenáři se do ruky dostává zajímavá publikace pojednávající nejen o dějinách břevnovského benediktinského kláštera, ale i dějinách klášterního okolí – tedy břevnovské obce – z pera břevnovského benediktina Bonifáce Holuba (1847–1923) v novém vydání, které pro edici Pietas benedictina, sv. 21 připravili Ondřej Koupil a Anselm Křivánek OSB.

Bonifác Holub seznamuje čtenáře s dějinami břevnovského kláštera, potažmo s dějinami Břevnovsko-Broumovského arcidiákonství. Kde si to výklad vyžaduje, připojuje rovněž obecné dějiny monarchie a střední Evropy. Vlastní historické pojednání je rozděleno do pěti částí na *Úvod*, *dobu první* popisující léta 993–1420, *dobu druhou* z let 1420–1700 a *dobu třetí* od roku 1700 „až na naše časy“. Neopominutelnou součástí je rovněž *Dodatek*, který přináší popis kostela sv. Markéty na Břevnově a výčty břevnovských opatů a duchovních správců na Břevnově od roku 1652. Kniha je tak zejména dokladem poslední fáze klášterní historiografické tradice v břevnovském klášteře, navazuje na řádového předchůdce Jeronýma Růžičku a jeho analistickou – podle let uspořádanou – práci *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*. Holub tak na rozdíl od svého předchůdce podává ucelené vyprávění, které je děleno též tematicky.

Bonifác Holub ve svých 55 paragrafech i v dnešní době velmi čtivým způsobem popisuje dějiny našeho nejstaršího mužského kláštera, i když jazyk práce samozřejmě neutají dobu vzniku – tedy konec 19. století (práce poprvé vyšla tis-

kem v Praze roku 1890). Jak již bylo naznačeno výše, neomezuje se autor pouze na vlastní dějiny kláštera, velká pozornost je věnována rovněž duchovní správě, okolí kláštera – kde zejména seznamy obyvatel a vývoj domovní zástavby představují neocenitelné informace –, stranou pozornosti však nezůstávají ani fary a kaple vzdálenější či další z českých klášterů. Za cenné lze považovat rovněž postižení vývoje nejbližšího klášterního okolí, tedy obce Břevnov. Tyto pasáže mohou – i přes dobové podmínění – v mnohém přinést nové informace pro další bádání.

Za zmínku jistě stojí i způsob, jakým Bonifác Holub se svými *Paměťmi* pracoval. Jednotlivé paragrafy (kapitolami) doprovází poznámky, jež nabízejí vysvětlení a mnohdy i samostatný historický exkurz k pojmu, místu či osobě, se kterými se setkáváme v hlavním textu. Zde uváděné odkazy nám také umožňují seznámit se s materiály, které byly Holubovými prameny.

Opomenout nelze vedle vlastního Holubova díla také velmi zdařilou redakční práci, která má nemalou zásluhu zejména na srozumitelnosti autorova díla pro dnešní čtenáře. Editoři věnovali v úvodu pozornost nejen životu a literárnímu působení Bonifáce Holuba, ale zaměřili se rovněž na tzv. „druhý život“ díla. Všimají si, kdo *Paměti* využil jako pramen pro své texty. Citovány byly zejména v Kráslově a Ježkově *Sv. Vojtěchu* (1898), v Podlahových *Posvátných místech království Českého* (1911), i v hesle „Břevnov“ v Tumpachově a Podlahově nedokončeném *Českém slovníku bohovědném* (1916), či *Klášter v Břevnově* (1944) z pera O. J. Blažíčka, J. Čeřovského a E. Pocha. V posledně jmenovaném nalézáme ještě dozvuky holubovského pojetí dějin kláštera. Holubovi, ač sám nenáležel k univerzitnímu prostředí a odborné obci, se tak podařilo svým spisem vstoupit do této oblasti a zanechat v ní čitelné stopy.

Jindra Pavelková